

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده اقتصاد و حسابداری

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش : علوم اقتصادی

عنوان : بررسی تاثیر تغییرات اندازه دولت بر رشد اقتصادی در ایران

استاد راهنما : نازی محمدزاده

استاد مشاور : رویا سیفی پور

پژوهشگر : نادیا اقبال زاده

تابستان ۱۳۹۱

تقدیم به : تقدیم به دختر نازم الننا، آرزوی سلامتی، شادی، خوشبختی و خوش شانسی
را در تمام مراحل زندگی از خداوند متعال برایت مسئلت دارم.

تشکر و قدردانی : با تشکر از پدر عزیزم که در تمام مراحل تحصیل حمایت های مالی را از من دریغ نکرد، و با تشکر از همسر مهربانم که در مراحل نوشتن این پایان نامه یاری رسان من بود و همچنین با تشکر از مادر مهربانم و برادر عزیزم.
و در پایان با تشکر از خانم نازی محمدزاده (استاد راهنما) و خانم رویا سیفی پور (استاد مشاور).

مناسب نیست □

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: کلیات طرح
۱-۱	بیان مسئله
2	2-۱ هدفهای تحقیق
5	3-۱ اهمیت موضوع تحقیق و انگیزش انتخاب آن
5	4-۱ سوالات و فرضیه های تحقیق
6	- سوالات تحقیق
	فرضیه های تحقیق
6	5-۱ مدل تحقیق
8	6-۱ تعاریف عملیاتی متغیرها و واژه های کلیدی
8	7-۱ روش تحقیق
8	8-۱ قلمرو تحقیق
8	9-۱ جامعه و حجم نمونه
8	10-۱ محدودیت ها و مشکلات تحقیق
	فصل دوم : مطالعات نظری
	مقدمه
11	1-۲ مفهوم اندازه دولت
13	2-۲ نظریه های اقتصادی در مورد نقش دولت
13	1-۲-۲ دیدگاه کلاسیک ها
14	2-۲-۲ دیدگاه کینزی
15	3-۲-۲ مکتب مارکس
16	4-۲-۲ دیدگاه نئوکلاسیک ها
17	5-۲-۲ مکتب نهادی (گالبرایت)
18	3-۲ نقش دولت در فرآیند رشد اقتصادی
19	1-۳-۲ نقش دولت در مدل های نظری رشد
25	2-۳-۲ دولت در مدل های تجربی رشد
30	4-۲ شاخصها و معیارهای اندازه گیری دولت
31	1-۴-۲ شاخص های مطلق
31	2-۴-۲ شاخص های نسبی
	5-۲ پیشینه تحقیق

40	۱-۵-۲ مطالعات داخلی
47	۲-۵-۲ مطالعات خارجی

فصل سوم : روش شناسائی تحقیق (متدولوژی)

صفحه	مقدمه
53	۱-۳ روش تحقیق
53	۲-۳ جامعه آماری
53	۳-۳ حجم نمونه و روش اندازه گیری
53	۴-۳ ابزار جمع آوری اطلاعات
53	۵-۳ روش تجزیه و تحلیل داده ها
53	۶-۳ مبانی نظری اقتصادسنجی
54	۳-۶-۱ سریهای زمانی پایا
56	۳-۶-۲ آزمون ریشه واحد برای پایایی
57	۳-۶-۳ آزمون دیکی و فولر
58	۳-۶-۴ آزمون دیکی _ فولر تعمیم یافته
61	۳-۶-۵ آزمون انگل - گرینجر و انگل گرینجر تعمیم یافته
62	۳-۶-۶ الگوی خود توضیح برداری
63	۳-۶-۷ توابع عکس العمل آنی و تجزیه واریانس
64	۳-۷ معرفی و انتخاب مدل

فصل چهارم : تجزیه و تحلیل یافته های تحقیق

صفحه	مقدمه
69	۴-۱ آزمون پایایی متغیر های مورد نظر
69	۴-۲ تعیین وقفه بهینه در مدل VAR
71	۴-۳ تعیین بردار بهینه هم انباشته
74	۴-۴ تخمین الگوی VAR
76	۴-۵ تحلیل شوک داده ها
82	۴-۶ تجزیه واریانس
84	۴-۷ برآورد ضرایب کشش های بلند مدت مدل

فصل پنجم : نتیجه گیری و پیشنهادات

صفحه

مقدمه

89	۱-۵ نتیجه گیری
90	۲-۵ پیشنهادات
90	پیشنهادات حاصل تحقیق
90	پیشنهادات جانبی
90	پیشنهادات برای محققین بعدی
97	چکیده انگلیسی

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱ بیان مساله تحقیق :

دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی یکی از مهم ترین اهداف سیاست های کلان، سیاستگذاران و برنامه ریزان اقتصادی است. در ادبیات اقتصادی، "رشد" به مفهوم گسترش در استفاده از ظرفیت های تولیدی در نظر گرفته می شود و به طور دقیق تر براساس درصد افزایش تولید ملی واقعی سرانه در یک دوره بلندمدت بیان می شود. با توجه به اهمیت رشد اقتصادی در پیشرفت جوامع، بررسی عواملی که بر رشد اقتصادی اثر می گذارند، از اهمیت خاصی برخوردار است. یکی از عواملی که رشد اقتصادی را تحت تاثیر قرار می دهد، اندازه ی دولت و تأثیر مخارج دولتی بر رشد اقتصادی کشورها است.

بررسی ها حاکی از آن است که نظریه ارتباط بین رشد اقتصادی و مخارج دولت از جمله مسائل پیچیده اقتصادی است که نخستین بار توسط توماس هابس در سال ۱۹۶۵ مطرح شده و تاکنون بحث ها و مطالعات بسیاری در این زمینه توسط اقتصاددانان کشور های مختلف جهان مطرح شده است.

نتایج پژوهش های انجام شده در مورد اثر اندازه دولت بر رشد اقتصادی به دو دسته تقسیم می شوند؛ دسته اول مطالعاتی هستند که اثر اندازه دولت بر رشد اقتصادی را مثبت می دانند. این مطالعات اثر مثبت اندازه دولت بر رشد را ناشی از عملکرد دولت در زمینه هایی مانند حمایت از حقوق مالکیت، برقراری نظام پایدار پولی، توسعه زیربنایها، تولید کالاهای عمومی، تامین امنیت ملی و ایجاد نظام قضایی عادل که زمینه های رشد پایدار را ایجاد می کنند، می دانند.

دسته دوم این مطالعات، اثر افزایش مخارج دولت بر رشد اقتصادی را منفی می دانند و برای این مساله سه عامل مهم را در نظر می گیرند؛ عامل اول، رشد مالیات و استقراض دولت برای تامین مخارج خود است که به انتقال منابع بخش خصوصی به دولت و در نهایت، کاهش سرمایه گذاری و رشد منجر می شود. عامل دوم به اثر افزایش سهم بخش دولتی در اقتصاد و بازدهی نزولی ناشی از هزینه های دولت باز می گردد. با افزایش مخارج دولت پس از تامین مالی کالاهای عمومی و اولویت دار، منابع به ارائه کالاهایی که دولت در تولید آنها کارایی ندارد، انتقال می یابد و در این صورت بازدهی نزولی هزینه های دولت به کاهش رشد منجر خواهد شد. عامل سوم به این مساله باز می گردد که سازوکار سیاسی انجام امور توسط دولت، دارای پویایی کمتری در مقایسه با فرایند بازار است و از این رو افزایش اندازه دولت می تواند اثر منفی بر رشد اقتصادی داشته باشد.^۱

در بعد مثبت رام^۲ با ارائه یک چارچوب تئوریک قوی و در عین حال نسبتاً ساده ای نتیجه می گیرد که : ۱- اثر کلی مخارج دولت بر رشد اقتصادی تقریباً در کلیه موارد مثبت (به جز چند کشور) بوده است؛ ۲- اثر

^۱ دژپسند، گودرزی، ۱۳۸۹

^۲ Ram, 1986

خارجی اندازه دولت، عموماً مثبت بوده است و ۳- بهره‌وری عوامل در بخش دولتی حداقل در دهه ۱۹۶۰ از بخش غیردولتی بیشتر بوده است.

دیاموند^۳ با استفاده از داده‌های ۴۲ کشور در حال توسعه نتیجه می‌گیرد که مخارج کل و مخارج سرمایه‌ای، رابطه مثبت و مخارج جاری، رابطه منفی با رشد اقتصادی دارد. هیتگر^۴ نشان داد که افزایش اندازه دولت باعث افزایش مصرف و در نهایت رشد اقتصادی خواهد شد. یاسین^۵ در بررسی ارتباط بین مخارج دولت و رشد اقتصادی با استفاده از داده‌های پانل برای کشورهای آفریقایی در دوره‌ی زمانی ۹۸-۱۹۹۷ به این نتیجه رسید که مخارج دولت، اثر مثبتی بر رشد اقتصادی دارد.

در ایران نیز سامتی در رساله دکتری برای دوره (۷۰-۱۳۳۸)، خدارحمی برای دوره (۶۹-۱۳۳۸)، انصاری برای دوره (۷۸-۱۳۳۸) به نتایج مشابهی با تحقیق راتی رام دست یافتند. در بعد منفی نیز لاندائو^۶ به این نتیجه رسید که هزینه‌های مصرفی دولت اثر منفی کاملاً معناداری بر رشد اقتصادی داشته است. بارو^۷ نیز در بررسی‌های خود به این نتیجه رسید که اندازه بزرگ دولت، باعث کاهش رشد ستانده سرانه می‌شود.

در ایران نیز عسلی (۱۳۸۳) نشان داد که با افزایش هزینه‌های جاری دولت با تأکید بر یارانه‌ها موجب کاهش سرمایه‌گذاری، تولید و تقاضا برای نیروی کار می‌شود و اثر منفی بر رشد اقتصادی دارد. قلی‌زاده (۱۳۸۳) به بررسی اندازه بهینه دولت بر مبنای بودجه عمومی دولت طی دوره زمانی ۸۰-۱۳۳۸ پرداخت. نتایج این مطالعه نشان داد که مخارج دولت یکی از متغیرهای مهم مؤثر بر رشد اقتصادی کشور بوده و همچنین اندازه بهینه دولت در دامنه ۱/۲۳ تا ۷/۲۳ درصد قرار دارد. نیلی و مصلحی (۱۳۸۵) نشان می‌دهند که اندازه دولت در حوزه بودجه عمومی (وزارتخانه‌ها و موسسات دولتی) و نیز اندازه دولت در حوزه تصدی‌ها (شرکت‌ها، بانک‌ها و موسسات انتفاعی وابسته به دولت) بطور جداگانه در قالب دو منحنی U معکوس با رشد اقتصادی مرتبط است.

دخالت‌های غیر بودجه‌ای نیز به طور مطلق دارای اثر کاهنده بر رشد است. این مطالعه بطور کلی نشان دهنده بهینه نبودن فعالیت‌های بودجه‌ای و غیر بودجه‌ای دولت در اقتصاد ایران می‌باشد.

در مجموع می‌توان نتیجه گرفت که اختلاف نظر بسیاری در بررسی نتایج اندازه دولت بر رشد اقتصادی وجود دارد و تاثیر اندازه دولت بر رشد اقتصادی در شرایط مختلف و از کشوری به کشور دیگر، متفاوت است.

³ Diamond, 1990

⁴ Heitger, 2001

⁵ Yasin, 2001

⁶ Landau, 1986

⁷ Barro, 1989

برای اندازه دولت در اقتصاد، تعاریف گوناگون و شاخص های مختلفی وجود دارد. به عنوان مثال می توان شاخص نسبت مخارج دولت به تولید ناخالص داخلی و یا نسبت در آمد های مالیاتی به تولید ناخالص داخلی اشاره نمود. در مورد کشورهای پیشرفته استفاده از هر یک از دو معیار بالا برای اندازه گیری دولت نتایج تقریباً یکسانی ایجاد می کند ولی برای کشور هایی مانند ایران این دو شاخص نتایج کاملاً متفاوتی خواهند داشت زیرا در کشور های پیشرفته تقریباً همه ی مخارج دولت از مالیاتها تامین مالی می شوند، در حالیکه در کشور هایی مانند ایران درصد بسیار ناچیزی از مخارج دولت از طریق مالیاتها تامین می شود.^۸ با توجه به ویژگی های خاص دولت در ایران و درآمدهای نفتی و ساختار مالیاتی کشور عملاً شاخص هایی که برای اندازه دولت در ایران مطرح می شود با بسیاری از کشورهای دیگر قابل مقایسه نیست. از شاخص های مهم دیگر برای اندازه دولت، می توان به نسبت بودجه کل یا عمومی به تولید ناخالص داخلی اشاره کرد که به لحاظ پوشش همه ی فعالیت های دولت شاخص مناسبی برای اندازه دولت در ایران می باشد.

طبق تعریفی که از دولت به لحاظ وظایف آن داریم (هدایت، نظارت و فراهم کردن بسترهای لازم برای فعالیت های اقتصادی بخش خصوصی و عدم تصدیگری های اقتصادی) تفاوت این شاخص با شاخص مخارج دولت در این است که در شاخص نسبت بودجه کل یا عمومی به تولید ناخالص داخلی وظایف تصدیگری دولت در آن وارد شده است اما در شاخص نسبت مخارج دولت به تولید ناخالص داخلی فعالیت های اقتصادی دولت به لحاظ وظایف، تحت پوشش قرار گرفته و اعمال تصدیگری دولت نیز در آن دیده نمی شود، آنچه که این شاخص را از شاخص نسبت بودجه عمومی به تولید ناخالص داخلی، متمایز می کند این است که شاخص بودجه، برنامه ریزی دولت را در فعالیت های اقتصادی نشان می دهد ولی شاخص نسبت مخارج دولت به تولید ناخالص داخلی، انتهای کار و عملکرد را بازگو می کند.^۹ بر پایه آمار بالاترین نسبت هزینه های جاری از طریق مالیات در طول برنامه چهارم، متعلق به سال ۱۳۸۸ با ۴۹ درصد و کمترین آن متعلق به سال ۱۳۸۵ با ۳۶ درصد است.

شاخصهای به کار گرفته شده به عنوان اندازه دولت متنوع بوده و گزینش هر کدام نشان دهنده یک بعد از فعالیت های دولت می باشد و با توجه به شرایط و ساختار اقتصادی کشور می باشد.

به هر حال اندازه دولت با هر شاخصی که در نظر گرفته شود دارای اثرات مختلفی بر رشد اقتصادی است.

^۸ صالحی رباطی، محمد رضا، بررسی اندازه ی دولت بر رشد بخشهای اقتصادی، پایان نامه کارشناسی ارشد

^۹ پوربیشه ، محمد رجب ، بررسی اندازه دولت و حد مطلوب آن با توجه به تاثیر آن بر رشد اقتصادی ، پایان نامه کارشناسی ارشد

هدف اصلی این پایان نامه بررسی تاثیر تغییرات اندازه دولت بر رشد اقتصادی در ایران است. باتوجه به این که تعاریف متفاوتی از فعالیت های دولت در ایران می توان در نظر گرفت یکی از اهداف این پایان نامه این است که تاثیر تغییر هریک از این انواع شاخص های اندازه دولت بر رشد اقتصادی چگونه است. و به این سوالات پاسخ می دهیم که :

چه شاخص هایی برای اندازه گیری دولت در اقتصاد ایران کاربرد دارد و چگونه میتوان اطلاعات این شاخص ها را به تفکیک مورد بررسی قرار داد و سوال اصلی این که با توجه به ویژگی های تغییرات اندازه دولت چه تاثیری بر رشد اقتصادی دارند؟

برای دستیابی به پاسخ به این سوالات، با استفاده از الگوی خود رگرسیون برداری (VAR) برای دوره ۱۳۸۹-۱۳۵۰ تاثیرات اندازه دولت بر رشد اقتصادی را مورد بررسی قرار می دهیم .

برای این منظور یک مدل رشد نئوکلاسیک در نظر گرفته می شود که متغیر های مستقل اصلی در آن شامل سرمایه گذاری خصوصی، مصرف خصوصی، خالص صادرات و اندازه دولت می باشد. با توجه به این که برای اندازه دولت شاخص های مختلفی در نظر گرفته می شود می توان مشخص کرد که کدام شکل از تغییرات اندازه دولت چه شکل اثراتی را و با چه ابعادی بر رشد اقتصادی بر جای می گذارد.

۱-۲ هدف اصلی:

۱. بررسی تاثیر تغییرات اندازه دولت بر رشد اقتصادی در ایران

اهداف فرعی:

۱. بررسی انواع شاخص های اندازه دولت در اقتصاد ایران
۲. بررسی آثار تغییرات اندازه دولت با تاکید بر شاخص های مختلف بر رشد اقتصادی در ایران

۱-۳ اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن :

رشد و توسعه اقتصادی و عوامل موثر بر آن، جز موضوعات مهم و اساسی بسیاری از کشور ها از جمله کشورهای در حال توسعه است، یکی از این عوامل مربوط به میزان دخالت دولت ها در اقتصاد کشور هاست، که مورد توجه مسئولان و کارشناسان اقتصادی قرار گرفته است.

وقوع بحرانهای اقتصادی در بیشتر کشورهای جهان از جمله کشورهای توسعه یافته و شکست نظام بازار در ایجاد تعادل های اقتصادی، نشان داد که واگذاری کل اقتصاد به نظام بازار، اقتصاد کشورها را با مشکلاتی مواجه می سازد که در چارچوب تئوریهای اقتصاد بازار آزاد راه حل مناسبی ندارد. از طرف دیگر، کشورهایی که سطح نسبتا بالایی از فعالیت های اقتصادیشان را دولت در اختیار داشته است نتوانسته اند به رشد اقتصادی چشمگیری دست پیدا کنند.

همچنین در کشور های در حال توسعه، وظیفه سازماندهی مجدد ساختار اقتصادی و دستیابی به رشد سریع تر و پایدار، موضوعی به مراتب مهمتری است که یک بخش خصوصی غالباً در شرف ایجاد از عهده آن برآید.

اقتصاد ایران از اوایل دهه ۱۳۵۰ با افزایش در آمد های نفتی رو به رو گردید که منجر به حضور پر رنگ تر دولت در اقتصاد به منظور دستیابی به رشد و توسعه پایدار شد. طی چند دهه ی اخیر، اندازه دولت در ایران، متأثر از افزایش قیمت جهانی نفت، انقلاب، جنگ، بازسازی پس از جنگ و رشد قیمت ها دستخوش نوساناتی بوده است که باعث بی ثباتی اقتصاد و تشدید مداخله دولت در اقتصاد شد و بعد از آن موضوعاتی مانند تعدیل اقتصادی، خصوصی سازی شرکت های دولتی و کوچک سازی دولت و همین طور دستیابی به نرخ رشد بالاتر مطرح شد. جدای از این مسائل، پذیرش ایران به عنوان عضو ناظر در سازمان تجارت جهانی و کاهش کارایی دولت در ایران بر اساس گزارش بانک جهانی در سال ۲۰۰۶، براهمیت اثر گذاری مخارج دولت بر رشد اقتصادی می افزاید. لذا ضروری است که با نگرش علمی به مساله و با استفاده از معیار های موجود در این زمینه، شناخت دقیقی از فعالیت های دولت و تاثیر آن بر رشد اقتصادی به عمل آید. بنابراین در این پایان نامه اثرات مختلف تغییرات اندازه دولت را با در نظر گرفتن شاخص های مختلف بر رشد اقتصادی در ایران بررسی می کنیم.

۴-۱ سوالات و فرضیه های تحقیق :

۱. در ایران چه رابطه ای بین تغییرات اندازه دولت و رشد اقتصادی وجود دارد؟
۲. بهترین شاخص اندازه دولت در اقتصاد ایران چیست؟

فرضیه ها

۱. تغییر اندازه دولت اثر معنی داری بر رشد اقتصادی در ایران دارد.
۲. تغییرات اندازه دولت در اقتصاد ایران اثر مثبتی بر رشد اقتصادی دارد.

۵-۱ مدل تحقیق :

اکبر کمیجانی و روح الله نظری در مقاله ای تحت عنوان "تاثیر اندازه دولت بر رشد اقتصادی در ایران" تنها اندازه دولت را با شاخص نسبت مخارج دولت به تولید ناخالص داخلی بر رشد اقتصادی بررسی کرده اند، که ما در این تحقیق اندازه دولت را با در نظر گرفتن شاخص های مختلف مورد بررسی قرار داده و آثار هر یک از شاخص ها را بر رشد اقتصادی مورد ارزیابی قرار می دهیم.

نوآوری در این تحقیق: بررسی اثرات مختلف تغییرات اندازه دولت (با در نظر گرفتن شاخص های مختلف) بر رشد اقتصادی در ایران است. با توجه به اینکه بر اساس تحقیقات نوین شاخص های مختلفی را می توان برای اندازه دولت در نظر گرفت و با توجه به تغییرات قیمت نفت که اثرات مستقیمی بر اندازه دولت در اقتصاد ایران دارد، این تحقیق شاخص های اندازه دولت را در مدل های جداگانه بررسی کرده و آثار آن ها را بر رشد اقتصادی نشان می دهد.

مدل مورد استفاده در این تحقیق به صورت زیر است:

$$\dot{Y}_t = F(\dot{I}_t, \dot{C}_t, \dot{G}_t, \dot{NX}_t)$$

که از مدل رشد نئوکلاسیک استفاده کردیم و نرخ رشد تولید ناخالص داخلی تابعی از نرخ رشد سرمایه گذاری، نرخ رشد مصرف، نرخ رشد خالص صادرات و نرخ رشد اندازه دولت به تفکیک انواع شاخص ها مانند نسبت مخارج دولت به تولید ناخالص داخلی، نسبت در آمد های مالیاتی به تولید ناخالص داخلی، نسبت بودجه کل یا عمومی به تولید ناخالص داخلی و غیره است. که در این مدل متغیر های مستقل عبارتند از:

$\dot{G}_t = \begin{bmatrix} \dot{G}_{t1} \\ \dot{G}_{t2} \\ \vdots \\ \dot{G}_{ti} \end{bmatrix}$
 نرخ رشد سرمایه گذاری کل، \dot{C}_t نرخ رشد مصرف کل، نرخ رشد اندازه دولت به تفکیک انواع شاخص ها مانند: $\dot{G}_{t1} = \frac{\text{مخارج دولت}}{\text{تولید ناخالص ملی}}$ ، $\dot{G}_{t2} = \frac{\text{بودجه}}{\text{تولید ناخالص ملی}}$ ، $\dot{G}_{t3} = \frac{\text{درآمد مالیاتی}}{\text{تولید ناخالص ملی}}$... و \dot{NX}_t نرخ رشد خالص صادرات است و متغیر وابسته \dot{Y}_t نرخ رشد تولید ناخالص داخلی است. همچنین با استفاده از الگوی خود رگرسیون برداری (VAR) برای دوره ۱۳۸۹-۱۳۵۰ تاثیرات اندازه دولت بر رشد اقتصادی را مورد بررسی قرار می دهیم.

۶-۱ متغیرهای اصلی تحقیق :

متغیر های اصلی مدل عبارتند از :

لگاریتم تولید ناخالص داخلی که نشان دهنده ی رشد اقتصادی است
لگاریتم مصرف کل، لگاریتم سرمایه گذاری کل، لگاریتم خالص صادرات که برای بدست آوردن آن ابتدا
لگاریتم صادرات و واردات (هریک به تنهایی) را بدست آورده و سپس از یکدیگر کسر نموده ایم.
لگاریتم اندازه دولت به تفکیک انواع شاخص ها که در مدل های جداگانه تخمین زده می شود .

۷-۱ واژه های کلیدی :

اندازه دولت، رشد اقتصادی، روش خود رگرسیون برداری

۸-۱ روش تجزیه و تحلیل اطلاعات :

در این مطالعه به منظور بررسی تاثیر اندازه دولت بر رشد اقتصادی از تکنیک اقتصاد سنجی و الگوی خود
رگرسیون برداری (VAR) و آمارهای بانک مرکزی برای دوره ۱۳۸۹-۱۳۵۰ استفاده می شود. سپس با
استفاده از نرم افزار **eviews** به تخمین ضرایب مدل می پردازیم.

۹-۱ روش گرد آوری اطلاعات :

در گردآوری آمار و ارقام مربوط به متغیرهای موضوع از طریق مراجعه به داده های رسمی کشور، داده های
سری زمانی پایگاه داده های آمار بانک مرکزی ج.ا.ا. اطلاعات لازم جمع آوری پژوهش و تحلیل خواهد شد.

۱۰-۱ محدودیت ها و مشکلات تحقیق:

محدودیت های این تحقیق نبود آمار دقیق و کافی از سال ۱۳۸۶ به بعد و همچنین نبود یک سری زمانی
رسمی از یک ماخذ رسمی است که تخمین را با مشکلاتی مواجه کرده است. همچنین به دلیل نبود آمار از
بررسی بعضی از شاخص های اندازه دولت صرف نظر کردیم.

فصل دوم

مطالعات نظری

مقدمه

امروزه، اقتصاددانان مطالعات تجربی و نظری فراوانی در خصوص تاثیر حجم دولت بر رشد اقتصادی در کشورهای مختلف انجام داده اند. اکثر آنها متفق القولند که برای چیره شدن بر تنگناهای موجود در کشورهای در حال توسعه، دخالت دولت در فعالیتهای اقتصادی ضروری است. آنچه در این میان اهمیت خاصی دارد آثار انواع هزینه های دولت بر رشد اقتصادی است.

یک تفکیک از اندازه دولت تجزیه آن بر اساس شاخصهای مختلف است که اندازه دولت را به شاخصهای نسبت مخارج دولت به تولید ناخالص داخلی، نسبت در آمد های مالیاتی به تولید ناخالص داخلی، نسبت بودجه کل یا عمومی به تولید ناخالص داخلی، نسبت سرمایه گذاری دولتی به تولید ناخالص داخلی و غیره طبقه بندی می نماید.

در فصل دوم این پایان نامه سعی بر این شده است تا به مبانی نظری مربوطه پرداخته شود. در این فصل به مفهوم اندازه دولت، نظریه های اقتصادی در مورد نقش دولت و نقش دولت در فرآیند رشد اقتصادی پرداخته می شود. بعد شاخصهای مختلف برای اندازه دولت در ایران و آثار هر یک از آنها را بر رشد اقتصادی مورد بررسی قرار داده ایم.

پیشینه تحقیق مرتبط با موضوع این تحقیق در انتهای این فصل آورده شده است.

۲-۱ مفهوم اندازه دولت^{۱۰}

در مورد اندازه دولت بین مکاتب و دیدگاههای مختلف اقتصادی اتفاق نظر وجود ندارد. دولت ها را از نظر مداخله اقتصادی می توان در طیف گسترده ای دانست که از دولت کلاسیک آغاز و به دولت برنامه ریزی متمرکز ختم می شود. در میان این دو می توان به دولت قانونگذار، دولت رفاه، دولت سیاستگذار و دولت برنامه ریز بخشی اشاره کرد. با این حال، بیشتر صاحب نظران، بر لزوم ایجاد زیر ساخت های لازم توسط دولت که شامل نهادهای حافظ حقوق مالکیت، سیاستگذاری، الزام به اجرای تعهدات و نظام با ثبات مالی است، برای عملکرد بهتر بازار تاکید می کنند و ارایه خدمات اصلی یا پایه ای مبتنی بر نهاد های فوق را که شامل تامین امنیت و سطحی از رفاه اجتماعی است، ضروری می دانند.

ارتباط میان اندازه دولت و رشد اقتصادی نیز در نظریه های اقتصادی چندان روشن نیست. با این حال، انتظار می رود که دولت با ایجاد زیر ساختهای لازم و ارایه مطلوب و کارآمد خدمات پایه به رشد اقتصادی کمک نماید. شواهدی از عملکرد چند دهه اخیر برخی اقتصادهای توسعه یافته و در حال توسعه در دست است که نشان می دهد فراتر رفتن اندازه دولت از حدود مورد نیاز برای ارایه خدمات پایه ای، منجر به کاهش رشد اقتصادی می شود. با این حال، در موارد شکست بازار (آثار خارجی منفی و ارائه کالاهای عمومی)، نمی توان از وظایف مهم دولت مانند ایجاد زیر ساخت های نهادی و قانونی، باز توزیع درآمد و ثروت و ارائه کالاهای عمومی چشم پوشی کرد.

سه دلیل اصلی برای تأثیر گذاری منفی بزرگ شدن بیش از اندازه دولت بر رشد اقتصادی ذکر می شود:

الف) افزایش مالیاتها و استقراض بیشتر دولت برای تامین مالی هزینه های دولت بزرگتر، موجب کاهش منابع مالی و نیز کاهش انگیزه بخش خصوصی برای سرمایه گذاری، قبول ریسک و فعالیتهای بهره وری بالاتر می شود.

ب) بازدهی نزولی در فعالیتهای دولت بزرگتر، موجب تخصیص غیر بهینه و اتلاف بخشی از منابع موجود در اقتصاد می شود.

ج) واکنش کندتر بخش عمومی نسبت به بخش خصوصی برای جبران اشتباهات، انطباق با تغییرات محیط فعالیت، دریافت اطلاعات جدید و استفاده از نوآوریها نیز کاهش رشد اقتصادی را بدنبال دارد.

از طرف دیگر، هیچ تضمینی وجود ندارد که کوچک بودن یک دولت، که از عهده اجرای کارآمد وظایف اصلی خود ناتوان است، منجر به افزایش رشد اقتصادی شود. بویژه در بسیاری از کشورهای کمتر توسعه یافته این مسئله

^{۱۰} باز محمدی، چشمی، ۱۳۸۵

مشاهده می شود. به عبارت دیگر، دولت با اجرای کارآمد وظایف خود می تواند نقش مهمی در توسعه اقتصادی و اجتماعی جامعه ایفا کند؛ در عین حال، با افزایش اندازه دولت و مداخلات و تصدی گری های نادرست آن در اقتصاد، موجبات تخصیص ناکارآمد منابع عمومی جامعه فراهم شده و باعث اختلال در عملکرد سیستم بازار و کاهش رفاه اجتماعی می گردد.

نوع نگرش به نقش دولت و دلایل وجود دولت، در طی قرن گذشته بارها دستخوش تغییر و بازنگری قرار گرفته است. تغییر نگرش ها باعث تغییر وظایف و مسئولیت های محول شده به دولت و بنابراین تغییر اندازه و ترکیب مخارج دولت می گردد.

اندازه دولت در اقتصاد ایران، طی چند دهه اخیر، متأثر از افزایش قیمت جهانی نفت، انقلاب، جنگ، بازسازی پس از جنگ و رشد قیمت ها دستخوش نوساناتی بوده است. به خصوص، وابستگی منابع مالی دولت به درآمدهای حاصل از صادرات نفت خام در این دوره، تأثیر مستقیمی بر ایجاد ساختار دولتی اقتصاد و گسترش اندازه دولت داشته است. همزمان، نوسانات یا تکانه های جهانی قیمت نفت نیز اسباب بی ثباتی اقتصاد و تشدید مداخلات دولت در اقتصاد ایران را فراهم نموده است.

اندازه دولت در اقتصاد ایران بر حسب تعاریف گوناگون بسیار متفاوت است. دولت مرکزی، دولت عمومی و بخش عمومی سه تعریف و اندازه متفاوت از نقش و جایگاه دولت در اقتصاد ایران به دست می دهند.

طبق قوانین بودجه، دولت مرکزی در ایران شامل وزارتخانه ها و موسسات دولتی است. دولت عمومی شامل سه زیر بخش، دولت مرکزی، دولت ایالتی یا استانی و دولت محلی است. دولت استانی در ایران وجود ندارد ولی استانداری ها به عنوان نمایندگی های دولت مرکزی در استانها فعالیت می کنند، دولت محلی نیز در ایران شامل شهرداریها می گردد. بخش عمومی در ایران شامل دولت مرکزی، سازمانهای تامین اجتماعی، شهرداریها، شرکتهای دولتی، بانکها(شامل بانک مرکزی)، موسسات انتفاعی وابسته به دولت و نهادهای عمومی غیر دولتی می باشد.

در کشور ما، اندازه دولت عمومی که علاوه بر نهادهای دولت مرکزی مشتمل بر شهرداریها و سازمانهای بیمه و تامین اجتماعی است، به دلیل ناتوانی نظام در آمد و هزینه استانها، سیاست های تمرکزگرایی که سالیان متمادی در کشور اجرا شده است و مشکلات گزارش دهی و ضعف آماری، اختلاف چندانی با اندازه دولت مرکزی ندارد. لیکن، به دلیل گستردگی حجم فعالیت های تصدیگری دولت که از طریق شرکتهای، بانکها، موسسات انتفاعی وابسته به دولت و نهادهای عمومی غیر دولتی صورت می گیرد، اندازه بخش عمومی تفاوت

فاحشی با اندازه دولت مرکزی و دولت عمومی دارد. به علاوه، اندازه بخش عمومی در ایران در مقایسه های بین المللی تفاوت معنی داری با اندازه بخش عمومی دیگر کشورها پیدا می کند.

۲-۲ نظریه های اقتصادی در مورد نقش دولت

یکی از موارد عمده مورد بحث در اقتصاد، نقش و اندازه دولت است. مطالعه در زمینه حدود دخالت دولت موجب ظهور مکاتب، نظریه ها و نظام های سیاسی و اقتصادی متفاوتی در جهان شده است. تعیین حدود دخالت دولت در حوزه فعالیت های اقتصادی مهمترین مسئله ای است که از بدو شکل گیری اندیشه اقتصادی مدرن، پیش روی نظریه پردازان اقتصادی قرار داشته است. اکنون به بررسی چند دیدگاه در این مورد می پردازیم:

۲-۲-۱ دیدگاه کلاسیک ها

از نظر تاریخی، نخستین دیدگاهی که صراحتاً در خصوص نقش دولت در اداره امور اظهار نظر کرده، دیدگاه کلاسیک است، که در قرن هجدهم با تحولات صنعتی در انگلستان آغاز شد. از نظر این مکتب، دولت باید حداقل مداخله را در امور جامعه داشته باشد.

آدام اسمیت نظریه پرداز اولیه کلاسیک ها، در کتاب معروف خود به نام «ثروت ملل» سه وظیفه را برای دولت لازم می داند:

- ۱- حمایت از جان و مال جامعه در مقابل دشمنان احتمالی از طریق ایجاد ارتش و نیروی نظامی.
 - ۲- ایجاد نظم و اعمال قانون و جلوگیری از تجاوز افراد به حقوق یکدیگر با برقراری قوانین لازم، ایجاد دادگاه ها و تأسیس نیروهای انتظامی داخلی.
 - ۳- فراهم نمودن کالاها و خدماتی که با وجود فایده زیاد و اهمیت قابل ملاحظه ای که برای جامعه دارند، هزینه ایجاد آن از طریق سرمایه گذاری فردی یا گروهی به وسیله بخش خصوصی قابل تأمین نیست.
- بطور کلی اقتصاددانان کلاسیک میانه خوبی با دخالت دولتها نداشتند و شعاری داشتند و می گفتند «بگذارید کارها بگذرد، بگذارید انجام دهند» و به تعبیر آدام اسمیت، اگر عدم تعادلهایی در اقتصاد وجود داشته باشد، در داخل نظام اقتصادی دست نامرئی هرگونه عدم تعادلی را به تعادل خواهد رساند.^{۱۱}

^{۱۱} اقتداری، ۳۵، ۱۳۴۷